

Н. В. Ортинська

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
асистент кафедри адміністративного та інформаційного права,
канд. юрид. наук

СПЕЦІАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

© Ортинська Н. В., 2015

У статті розглянуто проблеми правової політики щодо неповнолітніх. Акцентовано увагу на принципах правової політики щодо цієї категорії осіб. Виокремлено дві групи: загальні та спеціальні. Детально досліджено спеціальні правові принципи правової політики щодо неповнолітніх у демократичній державі.

Ключові слова: права політика, неповнолітні, принципи, спеціальні принципи.

Н. В. Ортинская

СПЕЦИАЛЬНЫЕ ПРИНЦИПЫ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ ПО НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

В статье рассматриваются проблемы правовой политики в отношении несовершеннолетних. Акцентировано внимание на принципах правовой политики в отношении этой категории лиц. Выделены две группы: общие и специальные. Подробно исследованы специальные правовые принципы правовой политики в отношении несовершеннолетних в демократическом государстве.

Ключевые слова: правовая политика, несовершеннолетние, принципы, специальные принципы.

N. V. Ortynska

SPECIAL PRINCIPLES OF LEGAL STATUS OF MINORS

The article addresses the problem of the legal status of minors. The principles of the legal status of this category are addressed. They are divided into two categories: general and special. A detailed analysis of specific legal principles of the legal status of minors in a democratic state is provided.

Key words: legal policy, juveniles, principles, specific guidelines.

Постановка проблеми. Існування людини в соціальному середовищі підпорядковане соціальним нормам, визначне місце тут займають норми права, які визначають статус особи як суб'єкта правових відносин. Останній визначається сукупністю прав, свобод, обов'язків, відповідальності та інших суттєвих правових чинників, які впливають на існування особи в державі та регулювання його відносин.

У теорії загальноприйнятим є виділяти загальний та спеціальний правовий статус. Останній притаманний певним категоріям осіб. Серед них неповнолітні особи. Суб'єкти вікової категорії від 14 до 18 років є вразливими членами суспільства у соціальному, економічному та правовому розумінні. Забезпечення з боку держави, органів публічної влади їх прав, свобод та законних інтересів є пріоритетним завданням суспільства та правової системи демократичних держав. Тому важливо не тільки правотворчо створити норми, які задовольняли б потреби неповнолітніх на належний розвиток та розкриття їхніх здібностей, необхідно комплексно підійти до проблеми

правового регулювання. Тут на допомогу практичній сфері має прийти наукова. Тому необхідно визначити принципи, на яких ґрунтується правова політика у сфері забезпечення прав та свобод неповнолітніх, їхній правовий статус.

Мета цієї статті – проаналізувати спеціальні принципи правової політики щодо неповнолітніх у правовій державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику, пов'язану з особливими правами дитини, досліджували фахівці в галузі юриспруденції, серед яких, зокрема, Н. Крестовська, Л. Кривачук, Н. Оніщенко, Н. Опольська, О. Скакун та інші. Питаннями принципів права займалися А. Колодій, О. Петришин, С. Погребняк, М. Цвік та інші. Проте, враховуючи широкомасштабність проблематики та новітні тенденції її правового регулювання, є низка недосліджених теоретичних проблем, серед яких спеціальні правові принципи правової політики щодо неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принципи правового статусу – це основні засади та ідеї, на яких ґрунтується правовий статус особи. А. Колодій і А. Олійник до принципів конституційно-правового статусу особи відносять: рівноправність громадян; невичерпність і неможливість скасування прав і свобод; вільний і всебічний розвиток особистості; єдність прав і обов'язків; неможливість позбавлення громадянства і права змінити громадянство; неможливість вигнання громадян за межі України і видачі іншій державі; найвищу соціальну цінність прав людини і громадянина; користування іноземцями та особами без громадянства передбаченими законом правами і свободами; додержання конституції і законів, виконання іноземними громадянами і особами без громадянства інших обов'язків, передбачених законом; надання іноземцям права притулку [1, с. 133].

О. Кушніренко і Т. Слінько виділяють таку систему принципів: принцип рівності, тобто рівність у правах і свободах узагалі; невід'ємність і невідчужуваність основних прав і свобод; їх гарантованість; гуманістична спрямованість прав і свобод; їх загальнодоступність; заборона неконституційного обмеження конституційних прав і свобод; відповідність міжнародно-правовим актам [2, с. 17–21].

Вагомість принципів проявляється фактично в усіх сферах суспільного існування і у всіх суспільних явищах. Вважаємо, що, враховуючи спеціальний правової політики щодо неповнолітніх, принципи, на яких він ґрунтується, можна розділити на загальні (рівність, справедливість, законність тощо) та спеціальні. Останні дослідимо докладніше.

1. Принцип державної підтримки і державного захисту неповнолітніх як особливого фізичного, фізіологічного, психологічного, соціального і, правового становища особи у віці до 18 років.

На наш погляд, державна охорона неповнолітніх проявляється через застосування таких засобів:

- моральне та правове виховання неповнолітніх, боротьба з можливими проявами агресії чи дискримінації щодо неповнолітньої;

- створення державних органів, що забезпечують захист прав та інтересів неповнолітніх. Складні соціально-економічні та морально-психологічні обставини, криміногенна ситуація у державі зумовлюють потребу активізації діяльності правових, соціальних, освітніх, виховних, медико-психологічних інституцій, спрямовану на аналіз, тлумачення суперечливого, багатофакторного характеру проблем підлітків, які особливо наражені на соціальний ризик;

- розвиток правової політики удосконалення шкільної освіти та заохочення позитивного позашкільного спілкування. Вказаний засіб є особливо важливий для такої вікової категорії дітей, як неповнолітні, оскільки “потреба в глибокому особистісному контакті особливо гостро переживається в ранньому юнацькому віці, коли прагнення молоді до усвідомлення своєї індивідуальності, до самовираження вимагає як дзеркала (іншого “Я”), так і вияву співучасті. Вірогідно, цим можна пояснити потяг юнаків і дівчат до товариського дружнього спілкування” [32, с. 113].

- стимулювання створення мережі громадських організацій, молодіжних організацій, рухів, спортивних гуртків та секцій, що забезпечують можливість фізичного, морального та соціального розвитку досліджуваної категорії осіб;

- комплексна боротьба з негативними соціальними явищами, що впливають на неповнолітніх, серед яких наркоманія, алкоголізм, азартні ігри тощо. Специфіка і основна спрямованість соціальної політики стосовно дітей у сучасних умовах має сприяти зменшенню впливу на них негативних наслідків, що виникають під час реформування суспільства;

- застосування організаційно-управлінських і нормативних засобів для подолання проблем смертності неповнолітніх, охорона їх здоров'я та його комплексного відновлення;
- забезпечення належного статевого дозрівання особи, дотримання принципів статевої недоторканості;
- охорона від трудової експлуатації, розвиток творчих здібностей неповнолітніх.

2. Комплексність правового регулювання питань правового статусу неповнолітніх

Державна підтримка, охорона і захист дитинства повинні здійснюватися одночасно з державною підтримкою, охороною і захистом батьківства (материнства і батьківства) і в рамках сім'ї. Родина для дитини є природно-біологічним (кровно-родинна спільнота) або штучно сконструйованим середовищем його проживання. Втім, це не означає, державна підтримка, охорона і захист дитинства неможливі і не повинні здійснюватися поза рамками сім'ї. Тому в рівній мірі охороняються і захищаються як саме дитинство, так і права та інтереси неповнолітнього, що перебуває поза сім'єю: дитини-сироти, неповнолітнього, що позбавлений піклування батьків, дитини-інваліда, що проживає у відповідній організації системи охорони здоров'я або системи соціального захисту населення, а також безпритульної дитини.

3. Принцип всезагальної міжнародної і посиленої охорони та захисту прав і законних інтересів неповнолітніх.

Під терміном “всезагальна” ми розуміємо міжнародний захист та підтримку в усіх сферах суспільних відносин. Національне законодавство у сфері прав та законних інтересів неповнолітніх повинне імплементувати міжнародні загальноєвропейські стандарти, що вміщуються в чинних нормах прямої дії. Захист та охорона прав неповнолітніх вимагають наявності механізму ефективної реалізації прав судовими та позасудовими органами, важлива також система моніторингу за правами та підвищення відповідальності представників органів публічної влади в разі неналежного забезпечення їхніх прав.

Посилена підтримка передбачає найвищий ступінь інтенсивності правового впливу на гіпотетичних чи реальних порушників прав і законних інтересів неповнолітніх. Права людини є позатериторіальними та позанаціональними, їх визнання, реалізація і захист є не лише внутрішньою справою тієї чи іншої держави – вони давно перетворилися на об'єкт міжнародного інтересу і правового регулювання. Міжнародне співробітництво держав призводить до взаємодії їхніх правових систем. Конституцією України проголошено, що чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Одним із важливих напрямків міжнародного співробітництва України з міжнародною спільнотою є захист прав і свобод людини, зокрема кримінально-правовий захист прав дітей. Діти є найбільш незахищеною категорією населення від зло чинних посягань, а тому вдосконалення національного законодавства шляхом ратифікації міжнародно-правових актів є важливим напрямком діяльності держави [4, с. 6].

Порушниками прав та інтересів дітей можуть виступати й окремі особи, спільноти, і вся держава. Особливості міжнародної відповідальності в тому, що як держава в особі її державних органів виступає порушниками прав неповнолітнього саме міжнародна спільнота володіє широким правовим захистом неповнолітнього таким чином, щоб незалежно від демократичності держави, її устрою та правової політики у сфері захисту прав неповнолітніх була міжнародна підтримка цієї категорії осіб. “Саме концептуальні уявлення про обсяг та характер зобов'язань держави у сфері прав людини, докладно розроблені Європейським судом з прав людини та іншими міжнародними інституціями, дають обґрунтовані відповіді на питання щодо системи засобів, які має вживати держава з метою забезпечення та захисту прав людини, припустимих меж втручання у сферу їх реалізації, легітимних обмежень основоположних прав і свобод, пропорційності застосування сили з боку держави з урахуванням балансу приватних та публічних інтересів тощо” [5, с. 42]. Такий підхід характерний для всіх аспектів міжнародного захисту. Проте неповнолітні користуються особливим піклуванням, оскільки міжнародна спільнота визначає їх тією категорією осіб, що підпадають під загальний і додатковий посилений захист міжнародних та внутрішньодержавних інституцій норм та принципів.

4. Пріоритет прав і законних інтересів неповнолітніх перед дорослими, їх охорони та захисту, і, як сумно зазначає І. Бандурко, ця особлива соціально-демографічна група населення має свої специфічні потреби, інтереси та права, але не володіє достатньою спроможністю відстоювати і захищати їх перед суспільством [6, с.180].

Розгляньмо детальніше комплекс чинних національних норм, що забезпечують цей принцип. Почнімо з трудового права. Зокрема, чинний Кодекс законів про працю визначає такі особливі норми для неповнолітніх працівників: перелік робіт, на яких забороняється застосування праці осіб молодше вісімнадцяти років (ст. 190); обов'язковий медичний огляд (ст. 191); заборона залучати працівників молодше вісімнадцяти років до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні (ст. 192); особливі норми виробітку для молодих робітників (193); оплата праці працівників молодше вісімнадцяти років при скороченій тривалості щоденної роботи (ст. 194); умови надання відпустки працівникам віком до вісімнадцяти років у зручний для них час (ст. 195). Звернемо увагу, що цей перелік не є вичерпний і міг би бути продовжений та ґрунтовніше відображений у кожному інституті трудової галузі права.

Адміністративне та кримінальне право містить норми що регулюють особливості, порівняно з дорослими, їхньої відповідальності. В Кодексі про адміністративні правопорушення зазначено заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх (ст. 24¹); неможливість застосування адміністративного арешту (ст. 32). В Кримінальному кодексі такі норми знаходимо у встановленні віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ст. 22); особливості застосування арешту осіб від 16 років (ст. 60), обмеження волі (ст. 61), довічне позбавлення волі (ст. 64).

Процесуальне законодавство також визначає особливості норм щодо неповнолітніх, наприклад, Кримінальний процесуальний кодекс містить норми щодо залучення законного представника підозрюваного, обвинуваченого (ст. 44), законного представника потерпілого (ст. 59); вимоги для такої категорії обов'язкової участі захисника (ст. 47).

Цивільне законодавство містить норми, що встановлюють особливості неповного права цивільної дієздатності фізичної особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (ст. 32); цивільної відповідальності неповнолітньої особи (ст. 33); особливості піклування, що встановлюється над неповнолітніми особами (глава 6); право на обов'язкову частку у спадщині неповнолітнього (ст. 1241); відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою (ст. 1179), кількома неповнолітніми (ст. 1182).

5. Принцип пріоритету сімейного виховання неповнолітніх. Цей принцип є основою сімейного права всіх держав, що відстоюють правові цінності. На його дії засновано одне з ключових прав неповнолітніх – його право жити і виховуватися в сім'ї. Дія того принципу припиняється з придбанням неповнолітнім повної цивільної дієздатності.

Висновок. Принципи правової політики щодо неповнолітніх – це основні засади та ідеї, на яких ґрунтується політика держави цієї категорії осіб. Їх класифікують на загальні та спеціальні. До останніх належать ті принципи, які є характерні для правового статусу саме неповнолітніх і відсутні в інших загальних суб'єктів права. На думку автора, до них слід віднести такі: принцип державної підтримки і державного захисту неповнолітніх як особливого фізичного, фізіологічного, психологічного, соціального і, правового становища особи у віці до 18 років; комплексність правового регулювання питань правового статусу неповнолітніх; принцип всезагальної міжнародної і посиленої охорони та захисту прав і законних інтересів неповнолітніх; пріоритет прав і законних інтересів неповнолітніх перед дорослими; принцип пріоритету сімейного виховання неповнолітніх.

1. Колодій А. М. *Права людини і громадянина в Україні : навч. посіб.* / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – Юрінком Інтер, 2003. – 336 с. 2. Кушніренко О. Г. *Права і свободи людини та громадянина: навч. посіб.* / О. Г. Кушніренко, Т. М. Слінько. – Х. : Факт, 2001. – 440 с. 3. Бех І. Д. *Виховання особистості : в 2 кн.* / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1 : *Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади.* – 2003. – 280 с. 4. Гайдай-Бандурка І. О. *Міжнародні акти з питань кримінально-правового захисту прав дітей* / І. О. Гайдай-Бандурка // *Право і Безпека.* – 2014. – № 1. – С. 6–10. 5. Христова Г. *Доктрина “R2P”: зобов'язання держави та міжнародної спільноти щодо захисту прав людини* / Г. Христова // *Вісник Національної академії правових наук України.* – 2014. – № 2. – С. 42–52. 6. Бандурка І. *Об'єкт посягання в злочинах проти прав та свобод людини* / І. Бандурка // *Публічне право.* – 2015. – № 3. – С. 180–185.